

בין ערבית-יהודית לקוראן

מאת

יהושע בלאו

ידוע מזמן, כי יהודי ארצות האיסלם בימי-הביניים אכן הכירו את הקוראן, ואף נמצאו כתבי-יד של הקוראן כתובים באותיות עבריות.¹ מחברים יהודים לא נמנעו מלצטט את הקוראן, ביניהם רב סעדיה גאון.² להלן נביא שני מקרים נוספים, המעידים על השפעת הקוראן.

1. העירו כבר, כי רשמית-לשון קוראניים מצויים בתרגום רס"ג למקרא.³ אולם מדובר היה בבחירת ביטוי המתאים כשלעצמו ומשקף את השפעת הקוראן,⁴ מעין איוב ה: ז 'בני-רשף', המתורגם בידי רס"ג כ'אהל אלגאר', ר"ל, אנשי אש (הגיהינום),⁵ ביטוי המצוי בסורה 38, פסוק 64.⁶ אולם עד עתה לא ידוע לי מקרה, שהגאון יבחר בביטוי ערבי, שאינו הולם את הטקסט העברי, רק מפני שביטוי זה מצוי בקוראן.

בסורה 2, פסוק 69, נמצאת השתקפות עניין הפרה האדומה, אולם למרבה הפלא היא מכונית בקרה צפרא', ר"ל, פרה צהובה.⁷ ונתקשו החוקרים, מה ראה הקוראן לכנותה 'צהובה', שהרי הערבים הקדמונים הבחינו בתחום הצבע הבהיר בין אדום לצהוב.⁸ ו' פישר⁹ חוכך בדעתו, שמא כך כונתה הפרה כבר במקורותיו היהודיים של הקוראן או שמא הבין מוחמד את תיבת 'בקה' לא כפרה, אלא

1. E. J. Blau, *The Emergence and Linguistic Background of* בספר: S. Baron, *A Social ;* (להלן: בלאו, ערבית-יהודית) *Judaeo-Arabic*, Oxford 1965, p. 36, n.5 and *Religious History of the Jews*, V, New York 1957, p. 329, n. 4. מאליו יובן, כי היהודים עשויים היו להכניס קווי לשון של הערבית הבינונית השגורה גם לקוראן; וכן עשו אף נוצרים, עיין: J. Blau, *A Grammar of Christian Arabic Based Mainly on South Palestinian Texts from the First Millennium (Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, 267, 276, 279)*, Louvain 1966/7, p. 276.
2. עיין הספרות המובאת אצל בלאו, ערבית-יהודית.
3. עיין, למשל, במפתח, ערך 'קוראן', בספר: R. Ecker, *Die arabische Job Uebersetzung des Gaon Saadja ben Josef al-Fajjumi*, Munich 1962.
4. השווה אקר, שם, עמ' 33, הערה 41.
5. דרנבורג מתרגם, בהסכמתו של אקר, שם, 'הראויים לאש הגיהינום', ולמרות דמיון שני התרגומים זה נראה פחות; ועיין גם להלן בהערה הסמוכה.
6. אני מצטט את הפסוקים לפי מניין הקוראן המצרי 'המלכותי'. הביטוי 'אהל אלגאר' נמצא רק שם (ולא 'גם' שם, כדעת אקר), כי הביטוי השגור הוא 'אצחאב אלגאר', אגב ראייה נוספת, כי הכוונה ל'אנשי האש' ולא לראויים לה (עיין לעיל, הערה 5).
7. 'פאקע', המתלווה ל'צפרא', אינו מצוין בעצמו צבע, אלא מתלווה אל 'אחמר' ו'אצפר' ומחזקם; עיין: W. Fischer, *Farb- und Formbezeichnungen in der Sprache der altarabischen Dichtung*, Wiesbaden 1965, p. 339, n. 1.
8. עיין שם, עמ' 334, למטה.
9. עיין שם, עמ' 364.

כאנטילופה, וזו האחרונה יש שהיא מתוארת כצהובה. בין אם צודק פישר באחת משתי השערותיו, בין אם שונה הסיבה, עובדה היא, כי הקוראן משתמש בכינוי צהוב. אולם ממתרגם יהודי של התורה לערבית היינו מצפים, כי יתרגם את הפרה האדומה בביטוי הנגזר מ'אחמר', המלה המרכזית לציון 'אדום' בערבית. ואכן, כך עושים רוב המתרגמים היהודים (והלא-יהודים).

אולם רס"ג בתרגומו (במ' יט: ב) משתמש בביטוי הקוראני 'בקה צפרא'¹⁰. ברי לי, כי לא חיקוי מכוון של לשון הקוראן משתקף בדבריו. שהרי הגאון אינו משתדל כלל בסיפור יוסף, למשל, להשתמש בביטויים המצויים בסורת יוסף. כך מתרגם הוא בראשית לו: כה 'אורחה' ב'קאפלה', ולא ב'סיארה' הקוראנית, הנמצאת בסורה 12 (סורת יוסף), פסוק 19, באותו העניין, וזאת אף-על-פי שתרגום אונקלוס נשתמש ב'שיירתא' המקבילה לתרגום 'אורחה'. כותונתו של יוסף מכונה בקוראן שם, פסוק 18, 'קמיץ', אולם הגאון מתרגמה 'תוניה', כגון בראשית לו: לג. יש אפוא להניח, כי רס"ג כתב 'בקה צפרא' בהשפעה לא-מכוונת של הביטוי הקוראני, ודווקא עובדה זו היא המגלה את עומק ההשפעה.

2. יהודה אבן קורישי מצטט באיגרתו את הקוראן בפירושו¹¹. את הציטאטות מן הקוראן הוא מקדים בביטויים שונים, מעין: 'יקאל פי קוראן אלערב' נאמר בקוראן של הערבים, 'עמ' 78, שורה 2 מלמטה;¹² תקול אלערב פי אלקוראן 'הערבים אומרים בקוראן', 'עמ' 80, שורה 8; קול אלקוראן 'דברי הקוראן', 'עמ' 81, שורה 13; קאל אלקוראן 'הקוראן אמר', 'עמ' 85, שורה 4. נראה לי, כי מצטט הוא ביטוי קוראני נוסף פעמיים, אולם מחמת קלקול, שחל בנוסח במקום הראשון, ניטשטשה עובדה זו (ועלינו לזכור, שלא נשתמר נוסח איגרת אבן קורישי אלא בכתב-יד יחיד).¹⁸ באיגרת, 'עמ' 3, שורה 8, נאמר: 'וכלך איצא בלסאן אלערב יקולון פי אלגנה פאכהתן (!) כך בכה"י) ואבא (!) כך בכה"י)¹⁴ יעני תמרא; התרגום הוא, לכאורה: 'וכך היא גם כן בלשון הערבים, הם אומרים 'בגן פרי ואב', ר"ל, פרי. ובעמ' 60, שורה 10: תקול אלערב פאכהה" (!) כך בכה"י) ואבא (!) כך בכה"י) והי אלתמרה, כלומר: הערבים אומרים 'פרי ואב', והוא הפרי. לפי כתב-היד בשני המקומות 'פאכהה ואב' באים באקוואטיב. במקום הראשון עוד אפשר היה להצדיק יחסה זו, כי בערבית-יהודית יש שבמשפט שמני, ששואו צירוף יחס, הנושא בא ביחסת האקוואטיב.¹⁵ אולם במקום השני אין למצוא לכאורה סיבה לאקוואטיב. והנה, בסורה 80, פסוק 31, נאמר 'ופאכהה

10 אין כמובן לחפש סיבות הלכתיות לתרגומו של רס"ג, כפי שניסה לעשות י' קאפח, פירושי רבינו סעדיה גאון על התורה, ירושלים תשכ"ג, 'עמ' כד, הערה.

11 עיין: 1: p. 492, n. 1, S. Eppenstein, *MGWJ*, XLIV (1900).

12 אני מצטט לפי מהדורת J. J. L. Bargès & D. B. Goldberg, *R. Jehuda Ben Koreisch Epistola*, Paris 1857

13 מן הראוי להזכיר כאן, כי בשולי עותקו הפרטי של שז"ל סקוז המנוח, שנתרם לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי של האוניברסיטה העברית, מצאתי רמיה לקטע גניזה קטן T-S Ar. 168-31, המקביל לעמ' 2, שורה 1, עד עמ' 2 bis, שורה 14. אולם אין זה נוגע לנושא שלנו. ועי' גם נ' אלזני בס' שמאל ייבין, ירושלים תש"ל, 'עמ' 410, הערה 7.

14 אשר ל'אב' במקום 'אב', היא משקפת את איכותו הבלתי-קבועה של הפתח, הנוטה לסגול ולחיריק; עיין: י' בלאו, דקדוק הערבית-היהודית של ימי-הביניים, ירושלים תשכ"ב, 'עמ' 18, § 34. התנוין לא צוין, אלא התנועה (פתח) בלבד.

15 עיין בלאו (לעיל, הערה 14), 'עמ' 153, § 219; וכן בפרוטרוט: בלאו, ערבית-יהודית, 'עמ' 183—184.

ואבא' באקחאטיב,¹⁶ ועל רקע זה אינו רחוק להניח, שאבן קורישי מצטט כאן את הקוראן. ושמא לא יהיה נועז מדי לשער, כי הנוסח המקורי במקום הראשון היה: ... יקולון פי אל קראן פאכהה ואבא ... ר"ל, הם אומרים בקוראן 'פרי ואב'. מעתיק (ואל-נא נשכח, כי כתב-יד יחיד לפנינו) צירף את 'פי אלקראן' אל אשר אחריו, וקרא על-כן 'פי אלגנה' במקומו. במקום השני אין צורך לשנות מאומה. אמנם מפליא במקצת, כי אבן קורישי אינו מזכיר את הקוראן (באיגרת לא מצאתי עוד ציטאטה מן הקוראן, מבלי שהקוראן יוזכר בפירוש, עיין לעיל). אולם שמא עשה את הדבר לאור העובדה, שהוא דן כבר במלה זו במקום הראשון. אם נכונה אפוא השערתנו, מצטט אבן קורישי פסוק קוראני נוסף בשני מקומות באיגרתו.

16 להשמטת וי"ו-החיבור לפני פאכהה אצל אבן קורישי אין כמובן כל משמעות. אפנשטיין (לעיל, הערה 11), עמ' 494, הערה 2, טועה באמרו, כי המילון הערבי תאג' אלערוס משתמש בביטוי זהה לזה של אבן קורישי: תאג' אלערוס מצטט את הקוראן (ולדעתנו אמנם זהה בסופו של דבר ציטוט זה לטקסט המתוקן של אבן קורישי).